

УДК 349.42

DOI <https://doi.org/10.37687/2413-7189.2019.3.5>

Коваленко Т.О.,

доктор юридичних наук, доцент,
професор кафедри земельного та аграрного права
юридичного факультету
Київського національного університету імені Тараса Шевченка
ORCID: 0000-0002-7103-6209

Ковальчук Т.Г.,

кандидат юридичних наук, доцент,
завідувач кафедри екологічного права
юридичного факультету
Київського національного університету імені Тараса Шевченка
ORCID: 0000-0003-0157-2767

НОРМАТИВНО-ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРОДОВОЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ: СУЧАСНИЙ СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ ВДОСКОНАЛЕННЯ

LEGAL PROVISION OF FOOD SECURITY OF UKRAINE: CURRENT STATE AND PROSPECTS FOR IMPROVEMENT

У статті проведено аналіз сучасного стану нормативно-правового забезпечення продовольчої безпеки України та виявлено його дефекти (прогалини, декларативність та невизначеність правових приписів). Проведено класифікацію нормативно-правових актів у сфері забезпечення продовольчої безпеки України залежно від їх змісту: 1) нормативно-правові акти, що регулюють загальні питання продовольчої безпеки; 2) нормативно-правові акти, що визначають правовий статус та компетенцію державних регуляторів у сфері продовольчої безпеки; 3) нормативно-правові акти, що встановлюють вимоги щодо безпеки та якості сільськогосподарської продукції та продовольства; 4) нормативно-правові акти, спрямовані на забезпечення формування державного матеріального резерву та державного інтервенційного фонду; 5) правові акти, які закріплюють заходи юридичної відповідальності за порушення законодавства про продовольчу безпеку.

Обґрунтовано організаційно-правові засоби усунення юридичних дефектів шляхом прийняття спеціального комплексного Закону України «Про продовольчу безпеку України» з метою забезпечення ефективності правового регулювання у зазначеній сфері та гарантування конституційного права людини на достатнє харчування. Комплексний правовий акт повинен систематизувати законодавство у сфері продовольчої безпеки. Необхідно включити до нього всі елементи економічного та правового механізму забезпечення продовольчої безпеки, а також внести зміни та доповнення відповідних нормативно-правових актів аграрного законодавства з метою уникнення конфліктів, декларативних правових положень та інших правових вад.

Ключові слова: аграрне законодавство, безпечність сільськогосподарської продукції, достатнє харчування, продовольча безпека, продукти харчування, сільськогосподарська продукція, якість сільськогосподарської продукції.

The article analyzes the current state of the legal provisions of food security of Ukraine and their legal defects (gaps, declarative nature and uncertainty of legal regulations). Legal regulation of the food security of our country is carried out by means of laws and by-laws of various branches and legal powers, which can be divided into five groups: 1) legal acts governing general food security issues; 2) legal acts that determine the legal status and competence of state regulators in the field of food security; 3) legal acts that set requirements for the safety and quality of agricultural products and foodstuffs, as well as rules for the production of certain types of agricultural products and foodstuffs; 4) legal acts aimed at ensuring the formation of the state material reserve and the state intervention fund; 5) legal acts that enshrine legal liability measures for breaches of food security legislation.

The article proves that, despite the importance of ensuring the food security of the state, the level of its legislative regulation is unsatisfactory. The legal regulation of Ukraine's food security is currently carried out by laws and by-laws of different sectoral affiliations, while at the same time there is no special legal act aimed at ensuring food security. A significant number of regulations in the field of food security make it necessary to adopt a special law "On Food Security of Ukraine". Comprehensive legal act should systematize legislation in the field of food security. It is necessary to envisage in it all elements of the economic and legal mechanism of ensuring food security, as well as to amend and supplement the related normative-legal acts of agrarian legislation in order to avoid conflicts, declarative legal provisions and other legal defects.

Key words: adequate nutrition; agrarian legislation, agricultural products, food, food security, quality of agricultural products, safety of agricultural products.

Постановка проблеми. Належне правове забезпечення виробництва в державі необхідної кількості якісних та безпечних продуктів харчування є гарантією продовольчої безпеки держави. Так, Законом України «Про основи національної безпеки України» від 19 червня 2003 р., який діяв до 2018 року, до основних реальних та потенційних загроз національній безпеці України було віднесено: критичний стан з продовольчим забезпеченням населення; екологічно необґрунтоване використання генетично змінених рослин, організмів та похідних продуктів; посилення впливу шкідливих генетичних ефектів у популяціях живих організмів, зокрема генетично змінених організмів.

У чинному Законі України «Про національну безпеку України» від 21 червня 2018 р. про продовольчу безпеку не згадується. Зазначеним Законом національна безпека України визначається як захищеність державного суверенітету, територіальної цілісності, демократичного конституційного ладу та інших національних інтересів України від реальних та потенційних загроз. При цьому національні інтереси України становлять життєво важливі інтереси людини, суспільства і держави, реалізація яких забезпечує державний суверенітет України, її прогресивний демократичний розвиток, а також безпечні умови життєдіяльності і добробут її громадян. Тлумачення наведених законодавчих визначень дозволяє віднести до життєво важливих інтересів людини, суспільства і держави, реалізація яких забезпечує добробут громадян України, а також державний суверенітет, виробництво в державі належної кількості якісних продуктів харчування, гарантування доступу людини до необхідних продуктів харчування, забезпечення експортного потенціалу аграрного сектору економіки України та запобігання залежності України від імпорту окремих різновидів продуктів харчування.

Стан наукового дослідження проблеми. Питання правового забезпечення продовольчої безпеки України активно досліджуються в аграрно-правовій науці в роботах С.І. Бугери, О.В. Гафурової, М.В. Гребенюка, А.В. Духневича, В.М. Єрмоленка, Т.О. Коваленко, Т.Г. Ковальчук, Ю.І. Кудріної, Т.В. Курман, С.О. Лушпаєва, А.М. Статівки, А.Ю. Тригуб, В.Ю. Уркевича та інших вчених. Актуальні проблеми правового забезпечення продовольчої безпеки України були досліджені в колективній монографії, виданій у 2013 році у Харкові [1]. Водночас набуття Україною асоційованого членства у ЄС у 2014 році та перманентні зміни національного аграрного законодавства зумовлюють актуальність дослідження сучасного стану та перспективи удосконалення нормативно-правового забезпечення продовольчої безпеки України.

Метою статті є аналіз сучасного стану нормативно-правового забезпечення продовольчої безпеки України, виявлення його дефектів та обґрунтування організаційно-правових засобів їх усунення з метою забезпечення ефективності правового регулювання

у зазначеній сфері та гарантування конституційного права людини на достатнє харчування.

Виклад основного матеріалу. Законодавство України у сфері продовольчої безпеки перебуває у постійному розвитку, у тому числі з урахуванням зобов'язань, які взяла на себе Україна за міжнародними угодами. Так, на думку В.Ю. Уркевича, законодавство про продовольчу безпеку України сформувалося як підгалузь аграрного законодавства, яка має комплексний характер та включає в себе нормативно-правові акти різної спрямованості та юридичної сили, що містять норми щодо продовольчої безпеки [1, с. 50]. Серед різних видів класифікацій нормативно-правових актів щодо продовольчої безпеки, вчений, зокрема, за таким критерієм, як сфера суспільних відносин, на які поширюється дія нормативного акту, виділяє такі групи нормативних актів: 1) загальної дії (регламентують загальні питання продовольчої безпеки); 2) що визначають правовий статус та компетенцію органів державного регулювання в галузі продовольчої безпеки; 3) що встановлюють вимоги до безпечності та якості сільськогосподарської продукції та харчових продуктів; 4) що встановлюють правила виробництва окремих видів сільськогосподарської продукції та продуктів харчування; 5) щодо формування державного матеріального резерву, державного інтервенційного фонду [1, с. 20]. Для характеристики законодавства у сфері продовольчої безпеки використаємо зазначену класифікацію нормативних актів з наступними застереженнями: по-перше, на наш погляд, доцільно об'єднати третю та четверту групи нормативних актів, оскільки в усіх нормативних актах, що встановлюють правила виробництва окремих видів сільськогосподарської продукції та харчових продуктів, містяться норми, які встановлюють вимоги щодо якості та безпечності такої продукції та харчових продуктів; по-друге, оскільки однією із гарантій забезпечення продовольчої безпеки є юридична відповідальність за порушення законодавства в цій сфері, доцільно виділити окрему групу нормативних актів, які закріплюють заходи юридичної відповідальності за порушення вимог законодавства у сфері продовольчої безпеки. Розглянемо нормативно-правові акти у сфері продовольчої безпеки в межах запропонованих груп.

До першої групи нормативних актів, які регламентують загальні питання продовольчої безпеки, можна віднести такі закони та підзаконні акти: Конституція України від 28 червня 1996 р., Закони України «Про національну безпеку України» від 21 червня 2018 р., «Про державну підтримку сільського господарства України» від 24 червня 2004 р., «Про основні засади державної аграрної політики на період до 2015 року» від 18 жовтня 2005 р., «Про стратегічну екологічну оцінку» від 20 березня 2018 р., «Про оцінку впливу на довкілля» від 23 травня 2017 р., «Про пріоритетність соціального розвитку села та агропромислового комплексу в народному господарстві» в редакції від 15 травня 1992 р., «Про публічні

закупівлі» від 19 вересня 2019 р., «Про захист національного товаровиробника від демпінгового імпорту» від 22 грудня 1998 р., «Про оптові ринки сільськогосподарської продукції» від 25 червня 2009 р., «Про здійснення державних закупівель» від 1 червня 2010 р., «Про прожитковий мінімум» від 15 липня 1999 р., «Про технічні регламенти та оцінку відповідності» від 15 січня 2015 р., «Про стандартизацію» від 5 червня 2014 р. та інші закони.

Так, відповідно до ст. 3 Конституції України людина, її життя і здоров'я, безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю. Важливою гарантією зазначеного положення Основного закону є обов'язок держави зберігати генофонд Українського народу (ст. 16). Конституцією України закріплено право кожного на достатній життєвий рівень для себе і своєї сім'ї, що включає, зокрема, достатнє харчування (ст. 48), та гарантовано кожному право вільного доступу до інформації про якість харчових продуктів та право на її поширення (ст. 50); держава зобов'язана захищати права споживачів, здійснювати контроль за якістю і безпечністю продукції (ст. 42).

У преамбулі Закону України «Про пріоритетність соціального розвитку села та агропромислового комплексу в народному господарстві» зазначається, що пріоритетність соціального розвитку села та агропромислового комплексу об'єктивно впливає з винятковою значущістю та незамінністю вироблюваної продукції сільського господарства у життєдіяльності людини і суспільства. Високий рівень соціального розвитку села є основною умовою продовольчого та сировинного забезпечення республіки.

У Законі України «Про державну підтримку сільського господарства України» закріплено визначення поняття «продовольча безпека» та визначені такі гарантії її забезпечення: державне регулювання цін окремих видів сільськогосподарської продукції (пшениця, жито, гречка, овес, насіння соняшнику, цукор-пісок (буряковий), борошно пшеничне та житнє, м'ясо та субпродукти забійних тварин та птиці, масло вершкове тощо); підтримка виробників сільськогосподарської продукції та аграрного ринку (державні заставні закупівлі зерна, фінансова підтримка суб'єктів господарювання агропромислового комплексу через механізм здешевлення кредитів та компенсації лізингових платежів, державні заставні закупівлі зерна, додаткова фінансова підтримка сімейних фермерських господарств, дерегуляція українського ринку сільськогосподарської продукції та заборона дискримінації прав її власників); державна підтримка виробників продукції тваринництва (бюджетна тваринницька дотація, сертифікація об'єктів бюджетної дотації під час їх експорту та інші заходи). До підзаконних нормативних актів, які регламентують загальні питання продовольчої безпеки, можна віднести постанови Кабінету Міністрів України «Деякі питання продовольчої безпеки» від 5 грудня 2007 р. № 1379, «Про затвердження Державної цільової програми розвитку українського села на період до 2015 року» від 19 вересня 2007 р.

№ 1158, «Про запровадження державних форвардних закупівель зерна» від 16 травня 2007 р. № 736, «Про Аграрний фонд» від 6 липня 2005 р. № 543; розпорядження Кабінету Міністрів України «Про затвердження Концепції поліпшення продовольчого забезпечення та якості харчування населення» від 26 травня 2004 р. № 332-р., «Про схвалення Стратегії розвитку аграрного сектору економіки на період до 2020 року» від 17 жовтня 2013 р. № 806-р; накази Міністерства охорони здоров'я України «Про затвердження Норм фізіологічних потреб населення України в основних харчових речовинах і енергії» від 3 вересня 2017 р. № 1073 та Міністерства економіки України «Про затвердження Методичних рекомендацій складання прогнозних балансів попиту і пропозиції продовольчих ресурсів» від 18 грудня 2009 р. № 1426, інші підзаконні нормативно-правові акти.

Так, наприклад, згідно із Стратегією розвитку аграрного сектору економіки на період до 2020 року її метою є створення організаційно-економічних умов для ефективного розвитку аграрного сектору шляхом забезпечення єдності економічних, соціальних та екологічних інтересів суспільства для стабільного забезпечення населення якісною, безпечною, доступною вітчизняною сільськогосподарською продукцією та промисловістю сільськогосподарською сировиною. Гарантування продовольчої безпеки держави розглядається Стратегією як одна із стратегічних цілей розвитку аграрного сектору, а забезпечення продовольчої безпеки в умовах глобалізації як один із принципів розвитку аграрного сектору у сфері формування та реалізації державної аграрної політики.

До другої групи нормативних актів, що визначають правовий статус та компетенцію органів державного регулювання в галузі продовольчої безпеки, належать закони та підзаконні нормативно-правові акти, які визначають повноваження органів загальної та спеціальної компетенції. Зокрема, спеціальними положеннями, затвердженими постановами Кабінету Міністрів України, визначені повноваження щодо формування та реалізації державної політики за різними напрямками забезпечення продовольчої безпеки таких органів спеціальної компетенції, як Міністерство розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства України (Постанова Кабінету Міністрів України в редакції від 11 вересня 2019 р. № 838), Державна служба України з питань безпечності харчових продуктів та захисту споживачів (Постанова Кабінету Міністрів України від 2 вересня 2015 р. № 667), Міністерство охорони здоров'я України (Постанова Кабінету Міністрів України від 25 березня 2015 р. № 267), Державне агентство рибного господарства України (Постанова Кабінету Міністрів України від 30 вересня 2015 р. № 895), Державне агентство резерву України (Постанова Кабінету Міністрів України від 8 жовтня 2014 р. № 517).

До третьої групи нормативних актів, які встановлюють вимоги до безпечності та якості сільськогосподарської продукції та харчових продуктів,

а також правила виробництва окремих видів сільськогосподарської продукції та харчових продуктів, належать такі закони України: «Про основні принципи та вимоги до безпечності та якості харчових продуктів» в редакції від 22 липня 2014 р., «Про питну воду та питне водопостачання» від 10 січня 2002 р., «Про дитяче харчування» від 14 вересня 2006 р., «Про забезпечення санітарного та епідемічного благополуччя населення» від 24 лютого 1994 р., «Про державний контроль за дотриманням законодавства про харчові продукти, корми, побічні продукти тваринного походження, здоров'я та благополуччя тварин» від 18 травня 2017 р., «Про інформацію для споживачів щодо харчових продуктів» від 06 грудня 2018 р., «Про вилучення з обігу, переробку, утилізацію, знищення або подальше використання неякісної та небезпечної продукції» від 14 січня 2000 р., «Про пестициди та агрохімікати» від 2 березня 1995 р., «Про основні принципи та вимоги до органічного виробництва, обігу та маркування органічної продукції» від 10 липня 2018 р., «Про державну систему безпеки при створенні, випробуванні, транспортуванні та використанні генетично модифікованих організмів» від 31 травня 2007 р., «Про карантин рослин» в редакції від 19 січня 2006 р., «Про захист рослин» від 14 жовтня 1998 р., «Про зерно та ринок зерна в Україні» від 4 липня 2002 р., «Про виноград та виноградне вино» від 16 червня 2005 р., «Про бджільництво» від 22 лютого 2000 р., «Про молоко та молочні продукти» від 24 червня 2004 р., «Про ветеринарну медицину» в редакції від 16 листопада 2006 р., «Про рибу, інші водні живі ресурси та продукцію з них» від 6 лютого 2003 р. та інші закони. Так, наприклад, Законом України «Про основні принципи та вимоги до безпечності та якості харчових продуктів» (далі – базовий закон) врегульовані відносини між органами виконавчої влади, операторами ринку харчових продуктів та споживачами харчових продуктів і визначено порядок забезпечення безпечності та окремих показників якості харчових продуктів, що виробляються, перебувають в обігу, ввозяться (пересилаються) на митну територію України та /або вивозяться (пересилаються) з неї.

Важливою гарантією правового регулювання безпечності та якості харчових продуктів як складника продовольчої безпеки є законодавче закріплення принципів державної політики у цій сфері. Такі принципи державної політики були визначені ст. 3 Закону України «Про якість та безпеку харчових продуктів і продовольчої сировини» від 23 грудня 1997 р., а саме: 1) пріоритетність збереження і зміцнення здоров'я людини та визнання її права на належну якість та безпеку харчових продуктів і продовольчої сировини; 2) створення гарантій безпеки для здоров'я людини під час виготовлення, ввезення, транспортування, зберігання, реалізації, використання, споживання, утилізації або знищення харчових продуктів і продовольчої сировини; 3) державний контроль і нагляд за їх виробництвом, переробкою, транспортуванням, зберіганням, реалізацією, використанням,

утилізацією або знищенням, які забезпечують збереження навколишнього природного середовища, ввезенням в Україну; 4) стимулювання впровадження нових безпечних науково обґрунтованих технологій виготовлення (обробки, переробки) харчових продуктів, продовольчої сировини і супутніх матеріалів, розробки та виробництва нових видів спеціальних та екологічно чистих харчових продуктів, продовольчої сировини і супутніх матеріалів; 5) підтримка контролю якості харчових продуктів з боку громадських організацій; 6) координація дій органів виконавчої влади під час розробки і реалізації політики щодо забезпечення належної якості та безпеки харчових продуктів і продовольчої сировини; 7) встановлення відповідальності виробників, продавців (постачальників) харчових продуктів, продовольчої сировини і супутніх матеріалів за забезпечення їх належної якості та безпеки для здоров'я людини під час виготовлення, транспортування, зберігання та реалізації, а також за реалізацію цієї продукції у разі її невідповідності стандартам, санітарним, ветеринарним та фітосанітарним нормам. Однак під час прийняття нової редакції цього закону від 6 вересня 2005 р. та зміни його назви на Закон України «Про безпечність та якість харчових продуктів» ці принципи «загубились». Натепер викликає подив відсутність таких принципів у чинному Законі України «Про основні принципи та вимоги до безпечності та якості харчових продуктів» у новій редакції від 22 липня 2014 р. Зазначені обставини є суттєвою прогалиною у регулюванні відносин щодо забезпечення якості та безпечності харчових продуктів як складника продовольчої безпеки, яку потрібно усунути шляхом відновлення зазначених принципів у базовому законі.

З прийняттям нових редакцій базового закону змінювались також законодавчі підходи до визначення поняття «безпечний харчовий продукт». Натепер згідно із ст. 1 базового закону безпечний харчовий продукт розглядається як харчовий продукт, який не чинить шкідливого впливу на здоров'я людини та є придатним для споживання, а небезпечним фактором у харчовому продукті визнається будь-який хімічний, фізичний, біологічний чинник харчового продукту або його стан, що може спричинити шкідливий вплив на здоров'я людини. Юридичними критеріями (показниками) безпечності харчових продуктів згідно зі ст. 1 базового закону є параметри безпечності: 1) максимальні межі залишків хімічних чи біологічних речовин; 2) максимально допустимий вміст (концентрація) забруднюючої речовини у харчовому продукті, який є допустимим для такого продукту; 3) допустимі добові дози. Такі параметри безпечності визначаються, наприклад, гігієнічними правилами і нормами, допустимими рівнями радіонуклідів у продуктах харчування тощо. Оскільки сам факт перевищення таких небезпечних факторів у харчових продуктах вже породжує ризик токсичної, канцерогенної, мутагенної, алергенної чи іншої несприятливої для організму людини дії під час їх споживання, доцільно змінити законодавчі підходи

до визначення поняття «безпечний харчовий продукт» та розглядати його як харчовий продукт, який не містить шкідливих хімічних, фізичних чи біологічних чинників, або містить такі чинники, але в межах нормативно визначених допустимих доз, меж або концентрацій [3, с. 149].

Серед підзаконних нормативно-правових актів, якими врегульовані заходи щодо забезпечення якості та безпечності сільськогосподарської продукції і харчових продуктів, зазначимо ті, які прийняті протягом останніх років, зокрема: постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку видачі експлуатаційного дозволу, форми експлуатаційного дозволу та визнання такими, що втратили чинність, деяких постанов Кабінету Міністрів України» від 11 листопада 2015 р. № 930, накази Міністерства аграрної політики та продовольства України «Про затвердження Вимог щодо розробки, впровадження та застосування постійно діючих процедур, заснованих на принципах Системи управління безпечністю харчових продуктів (НАССР)» від 1 жовтня 2012 р. № 590, «Про затвердження Порядку проведення державної реєстрації потужностей, ведення державного реєстру потужностей операторів ринку та надання інформації з нього заінтересованим суб'єктам» від 10 лютого 2016 р. №39, «Про затвердження Порядку ведення реєстру операторів ринку та потужностей, на які видано експлуатаційний дозвіл» від 10 лютого 2016 р. № 40, «Про затвердження форми акту, складеного за результатами державного аудиту щодо додержання операторами ринку вимог законодавства стосовно постійно діючих процедур, що засновані на принципах системи аналізу небезпечних факторів та контролю у критичних точках» від 6 лютого 2017 р. № 41, «Про затвердження Методів відбору зразків для визначення максимально допустимих рівнів певних забруднюючих речовин у харчових продуктах для цілей державного контролю» від 25 червня 2018 р. № 288, «Про затвердження Методів відбору зразків для визначення максимально допустимих рівнів залишків пестицидів у продуктах рослинного та тваринного походження для цілей державного контролю» від 25 червня 2018 р. № 289 та інші підзаконні акти.

До четвертої групи нормативно-правових актів, які спрямовані на забезпечення формування державного матеріального резерву та державного інтервенційного фонду, доцільно віднести Закон України «Про державний матеріальний резерв» від 24 січня 1997 р., Постанову Кабінету Міністрів України «Деякі питання використання зерна державного інтервенційного фонду» від 27 грудня 2008 р. № 1128, Наказ Міністерства економічного розвитку і торгівлі України «Про затвердження Порядку розробки номенклатури матеріальних цінностей державного резерву і норм їх накопичення, у тому числі незнижуваного запасу» від 28 грудня 2018 р. № 2003 та інші правові акти.

До п'ятої групи нормативно-правових актів, які закріплюють заходи юридичної відповідаль-

ності за порушення вимог законодавства у сфері продовольчої безпеки, належать такі: Цивільний кодекс України, Кодекс України про адміністративні правопорушення, Кримінальний кодекс України, Закони України «Про основні принципи та вимоги до безпечності та якості харчових продуктів», «Про відповідальність за шкоду, завдану внаслідок дефекту в продукції», «Про захист прав споживачів», «Про вилучення з обігу, переробку, утилізацію, знищення або подальше використання неякісної та небезпечної продукції», «Про державний контроль за дотриманням законодавства про харчові продукти, корми, побічні продукти тваринного походження, здоров'я та благополуччя тварин».

Таким чином, незважаючи на важливість забезпечення продовольчої безпеки держави, рівень її законодавчого регулювання є незадовільним. Правове регулювання продовольчої безпеки України здійснюється наразі законами та підзаконними актами різної галузевої належності, у той же час спеціальний нормативно-правовий акт, спрямований на забезпечення продовольчої безпеки, відсутній. Про продовольчу безпеку лише згадується у деяких аграрних законах. У юридичній науці було обгрунтовано необхідність прийняття спеціального закону «Про продовольчу безпеку» (А.М. Статівка [8], Т.В. Курман [4, с. 125–126]) чи «Про продовольчу безпеку держави» (А.І. Берлач [2, с. 128]). Проте спроба прийняти спеціальний закон, спрямований на забезпечення продовольчої безпеки держави, виявилася невдалою. Ще у 2012 році проект закону «Про продовольчу безпеку» був повернутий Президентом України до Парламенту із суттєвими зауваженнями та відхилений Верховною Радою України. До цього часу відносини у сфері продовольчої безпеки залишаються без належного законодавчого регулювання. Водночас В.В. Носік наголошує, що в сучасних умовах змінюється якісна суть предмета аграрного права, що зумовлено необхідністю створення юридичних засад для продовольчої безпеки Українського народу [5, с. 108]. В аграрно-правовій науці сукупність норм, які регулюють відносини у сфері забезпечення продовольчої безпеки України, розглядають як самостійний інститут аграрного права [1, с. 20], та навіть як підгалузю аграрного права [10, с. 7].

В економічно розвинених країнах питання гарантування продовольчої безпеки отримали самостійне законодавче регулювання. Так, у США в 1985 р. був прийнятий Закон про продовольчу безпеку (The Food Security Act, 1985). Свою аграрну політику США забезпечують бюджетними видатками, які складають до чверті вартості валової продукції сільського господарства. В результаті в США, населення яких складає біля 5% жителів планети, зберігається біля половини світових запасів зернових [7, с. 21]. У 2011 році президентом США Бараком Обамою був підписаний Закон про модернізацію харчової безпеки (The Food Safety Modernization Act – FSMA), який надав Управлінню харчових продуктів і лікарських препаратів (FDA) нові повноваження для регулювання

способів вирощування, збирання та обробки продуктів. Закон було прийнято після багатьох випадків харчових отруєнь протягом першого десятиліття 2000-х років. Він значною мірою був розроблений членами Асоціації виробників продуктів харчування, оскільки неякісні продукти харчування «коштували» харчовій промисловості мільярди доларів внаслідок відкликання такої продукції з ринків, втрати споживачів та істотних судових витрат.

У Німеччині ще в 1955 році був ухвалений закон «Про сільське господарство Німеччини», у якому прямо вказано, що держава зобов'язана розглядати проблему постачання населення продовольством як стратегічну, формувати продовольчі фонди, не використовуючи увесь комплекс заходів економічного стимулювання і підтримки і не ставити продовольче постачання в залежність від третіх країн. У Франції відповідно до закону «Про забезпечення стабільності сільськогосподарського виробництва» міністерству сільського господарства доручено розробити національну аграрну політику та втілити її в життя. Держава підтримує конкурентоспроможність сільгоспвиробництва і регулює внутрішній ринок сільгосппродукції, стежить, щоб імпорту продовольства не завдавав збитку вітчизняному сільгоспвиробництву, а ціни на імпортовані товари не були нижчі за світові і ціни внутрішнього ринку. У Швеції в 1947 році був ухвалений закон «Про раціоналізацію сільського господарства», спрямований на підтримку конкурентоспроможності національних агровиробників й обмеження імпорту продовольчої сировини шляхом встановлення квот і мит. Під час стимулювання сільськогосподарського виробництва держава виходила з того, щоб прибутки фермерів були не нижчі за роз-

мір заробітної плати кваліфікованих робітників у середньому по промисловості [9].

Метою продовольчої політики ЄС є досягнення високих стандартів безпеки продовольства, захист і підвищення рівня охорони здоров'я споживачів, захист довкілля. Так, Європейська комісія розробила документ щодо продовольчої політики спільноти – Білу книгу про продовольчу безпеку. Цей документ передбачає низку заходів для поліпшення нинішньої системи й забезпечення повного контролю за оборотом продовольства. Одним із основних механізмів забезпечення продовольчої безпеки ЄС є фінансова підтримка фермерів [6].

Висновки. Отже, нормативно-правове забезпечення продовольчої безпеки нашої держави здійснюється за допомогою законів та підзаконних нормативно-правових актів різної галузевої належності та юридичної сили, які можна розподілити на п'ять груп. Значна кількість нормативно-правових актів у сфері забезпечення продовольчої безпеки зумовлює необхідність прийняття спеціального закону України «Про продовольчу безпеку України». Прийняття окремого, комплексного нормативно-правового акта має систематизувати законодавство у сфері забезпечення продовольчої безпеки України, що буде сприяти підвищенню ефективності правового регулювання. Крім цього, під час розробки зазначеного проекту закону необхідно передбачити в ньому всі елементи економіко-правового механізму забезпечення продовольчої безпеки України, а також одночасно внести зміни і доповнення до пов'язаних із ним нормативно-правових актів аграрного законодавства з метою уникнення колізій, декларативності правових приписів та інших дефектів правового регулювання.

Список використаних джерел:

1. Актуальні проблеми правового забезпечення продовольчої безпеки України : монографія / за ред. В.Ю. Уркевича, М.В. Шульги. Харків, 2013. 326 с.
2. Берлач А. Правове забезпечення земельної та аграрної реформ в Україні. Право України. 1998. № 11. С. 128–130.
3. Ковальчук Т.Г. Щодо поняття, особливостей та забезпечення права на безпечні харчові продукти. Еколого-правовий статус людини і громадянина: ретроспективний та перспективний погляди : зб. матеріалів міжнар. наук.-практ. конфер. (м. Київ, 31 травня 2019 р.) / за ред. Краснової М.В., Коваленко Т.О. Чернівці : Кондратьєв А.В., 2019. 392 с.
4. Курман Т.В. Щодо поняття та ознак продовольчої безпеки. Наук. вісник Націон. ун-ту біоресурсів і природокористування України. 2011. № 165, ч. 1. С. 121–127.
5. Носік В.В. Аграрне право у національній правовій системі України: тенденції та перспективи розвитку. Стан та перспективи розвитку аграрного права : Матеріали Міжнар. наук-теор. конф., присвяченої 80-річчю д.ю.н., проф. В.З. Янчука (Київ, 26-27 травня 2005 р.) / під ред. В.М. Єрмоленка, В.І. Курила. Київ : Магістр-XXI сторіччя, 2005. С. 106–109.
6. Олійник В. Державне регулювання у сфері забезпечення продовольчої безпеки: зарубіжний досвід. Державне управління та місцеве самоврядування. 2012. Вип. 1. URL: [http://www.dridu.dp.ua/vidavnictvo/2012/2012_01\(12\)/index.html](http://www.dridu.dp.ua/vidavnictvo/2012/2012_01(12)/index.html).
7. Российская правовая система и международное право : современные проблемы взаимодействия. Государство и право. 1996. № 3. С. 8–32.
8. Стагівка А.М. Сільське господарство України та його інтеграція в міжнародні сільськогосподарські й торговельні організації : проблемні питання. Право України. 2003. № 4. С. 42–43.
9. Сучасна земельна політика України / Юрченко А.Д., Греков Л.Д., Мірошниченко А.М., Кузьмін А.В. Київ : Інтертехнологія, 2009. 260 с.
10. Чабаненко М.М. Система аграрного права України : методологічні засади становлення та розвитку : автореф. дис. ... докт. юрид. наук : 12.00.06 ; Національний юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. Харків, 2016. 43 с.